

În *Gramatica tainei lui Hristos*, Marius Portaru ne oferă o formidabilă și indispensabilă istorie teologică a constituirii dogmei hristologice în procesul decisiv al formării ei canonice. Superba lectură istorico-generativă a precizării expresiei dogmatice a misterului hristologic în epoca Sinoadelor Ecumenice – unică în felul ei – e bazată pe o precisă și suverană radiografie diacronică a surselor citite în original și în contextul lor și aduce cititorului un șir întreg de lumini noi și câteva interesante surprize. Lectură pasionantă, demonstrație implacabilă, cercetare fundamentală, reper indispensabil, izbândă pentru cultura teologică română, cartea ni-l arată pe Marius Portaru o luminoasă certitudine a noii generații, o bucurie pentru noi toți.

Arhid. Ioan I. Ică jr,
Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu

O analiză istorico-teologică *sine ira et studio* a complicatei teme hristologice a unirii după Ipostas (ἔνωσις καθ' ὑπόστασιν) în contextul secolelor V-VI, temă ce a condus la prima schismă importantă în istoria Bisericii lui Hristos, este esențială pentru înțelegerea teologiei răsăritene. Abordând această temă cu rigoare academică, claritate și eleganță în expunere, Marius Portaru a reușit să producă o monografie care se adresează atât cititorului avizat, cât și celui care caută a se iniția în tainele dogmei hristologice. Examinând cu competență izvoarele istorice și intrând într-un dialog constructiv cu literatura secundară într-o zonă a cercetării teologice în care obiectivitatea mai degrabă lipsește, am încredere că prezenta investigație se va impune în scurt timp drept lucrarea standard în teologia românească.

Ionuț-Alexandru Tudorie,
St Vladimir's Orthodox Theological Seminary, New York

Edificarea unei construcții hermeneutice relevante și originale (ager analitice și titanice sintetice deopotrivă), acoperind aproape un secol de durată patristică, poate izbândi numai cu aportul unor masive doze de empatie culturală ce permează discret efortul enciclopedic, luminând pe dinăuntru mixajul interdisciplinar ce aici reunește într-o matcă unitară patrologia și teologia, dogmatica și istoria bisericească, istoria culturii și a mentalităților, filologia clasică și stilistica. Multe dintre aceste deziderate au fost complinite în tomul savant dăruit nouă de Marius Portaru, ce îmbogățește simțitor cercetările ecleziale și patristice de la noi.

Claudiu T. Arieșan,
Universitatea de Vest din Timișoara

Dincolo de erudiția copleșitoare bine instrumentată într-o temă ine-
puizabilă ca taina unirii firilor dumnezeiască și omenească în Persoana lui
Hristos, lucrarea lui Marius Portaru deschide în teologia românească noi
piste de cercetare și discuție prin apelul său frecvent la sursele hagiogra-
fice, mai puțin frecventate până acum, mai ales la scrierile lui Chiril de
Schitopolis.

Ierom. Agapie Corbu

Lucrarea lui Marius Portaru oferă teologiei românești o cercetare
acribică a terminologiei hristologice din sec. V-VI, gravitând în jurul con-
ceptului de unire după Ipostas, prin care Sf. Chiril al Alexandriei a exprimat
paradoxul unirii naturii omenești și dumnezeiești în Persoana lui Hristos.
Prin atenția acordată contextului cultural, politic și social al Antichității
târzii și prin analiza textuală și teologică a marilor scrieri patristice hristo-
logice pre- și post-calcedoniene, cartea de față devine un punct de refe-
rință pentru literatura teologică de specialitate.

Pr. Daniel Benga,

Ludwig-Maximilians-Universität München

Monografia lui Marius Portaru impresionează nu numai prin extinderea
ei, ci, în primul rând, prin calitatea dezbaterilor asupra temei istorico-teologice
a unirii după Ipostas în sec. al VI-lea. Autorul arată că este nevoie de inter-
pretarea chiriliană a celor două naturi în unirea lor după Ipostas, ca onto-
logie personalistă și nu ca una substanțialistă. Prin cercetarea asiduă a atâtor
izvoare istorice pentru a prezenta critic operele a numeroși autori și pentru
a discerne tezele de ipoteze și de antiteze, prin analize pline de agerime și
prin evaluări concludente, cartea de față este un reper.

Arhid. Ioan Caraza,

Universitatea din București

Marius Portaru

GRAMATICA TAINEI LUI HRISTOS

**Un studiu istorico-teologic al unirii după Ipostas
în secolul al VI-lea**

Cuvânt înainte de
Pr. Bogdan Tătaru-Cazaban

Carte tipărită cu binecuvântarea
Înaltpreasfințitului

Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

DOXOLOGIA
Iași, 2023

CUPRINS

<i>Cuvânt înainte</i> (Pr. Bogdan Tătaru-Cazaban)	11
<i>Prefața autorului</i>	15
<i>Lista abrevierilor</i>	21
Introducere: în căutarea sensului patristic al unirii după Ipostas	23
1. Preliminarii istorico-teologice I: de la conținutul unirii naturilor în Iisus Hristos la evenimentul unirii lor	38
2. Preliminarii istorico-teologice II: hristologia patristică mai înainte de formula unirii după Ipostas	70
3. Sfântul Chiril al Alexandriei și crearea conceptului de unire după Ipostas	161
4. Receptarea unirii după Ipostas de la Sinodul de la Efes (431) până la începutul secolului al VI-lea	250
5. Recuperarea unirii după Ipostas la începutul secolului al VI-lea: cele două curente hristologice fundamentale (cca 500-533)	305
6. Deplina afirmare a unirii după Ipostas în secolul al VI-lea: de la împăratul Iustinian la Leonțiu din Ierusalim (533 - cca 580)	418
Concluzii: unirea după Ipostas în sinteză istorico-teologică	544
<i>Bibliografie</i>	563

<i>Cuprins analitic</i>	608
<i>Summary</i>	617
<i>Indice scripturistic</i>	622
<i>Indice al termenilor în greacă</i>	624
<i>Indice tematic</i>	628

Cuvânt înainte

Teolog cu o solidă formare în filologie clasică la București și în filosofie la Cambridge, Marius Portaru și-a continuat și aprofundat studiile la Institutul Patristic *Augustinianum* din Roma, unde a beneficiat de întâlnirea cu mari profesori, ca Manlio Simonetti sau Claudio Moreschini, și specialiști recunoscuți în patrologie și istoria creștinismului. Parcursul său, construit cu rigoare și pasiune pentru cercetare, a fost deja fructificat prin articole publicate în periodice și volume colective și prin conferințe în medii academice prestigioase. Marius Portaru a devenit el însuși o voce în domeniul studiilor patristice și, mai ales, în cele dedicate teologiei Sfântului Maxim Mărturisitorul, dar și învățaturii Sfântului Grigorie Palama. Participările la reuniunile internaționale și la dezbaterile între specialiști au fost validate de recepția cercetărilor sale, prin care aduce întotdeauna o perspectivă proaspătă și clarificatoare asupra unor teme-cheie ale gândirii Părinților Bisericii. Aș menționa aici, ca ilustrare a acestui itinerariu, contribuția oferită pentru *The Oxford Handbook of Maximus Confessor* (2015), care marchează o etapă foarte semnificativă a integrării și a recunoașterii în lumea academică internațională.

Cu un astfel de palmares de tinerețe, Marius Portaru ne propune acum o carte de teologie în sensul cel mai tare și mai înalt al cuvântului. Susținută la Universitatea din București în 2021, prima sa teză de doctorat, *Gramatica tainei lui Hristos. Un studiu istorico-teologic al unirii după Ipostas în secolul al VI-lea*, nu este un exercițiu de școală, oricât de performant, ci o reală și consistentă contribuție care interesează mai multe zone ale teologiei, situându-se în miezul însuși al credinței: identitatea divino-umană a lui Hristos, evenimentul asumării naturii umane de către Ipostasul Logosului veșnic și conținutul acestei uniri mai presus de minte. Cititorii mai obișnuiți cu un astfel de alpinism spiritual și mental vor putea descoperi ei înșiși ce efort de analiză a surselor, de evaluare a receptării lor și de sinteză traversează și susține

această carte. Excepționala acribie, manifestă în studierea în filigran și traducerea fiecărui text esențial, acuitatea cercetătorului mai cu seamă în privința cernerii tezelor și a ipotezelor, reverența unui fiu al Bisericii în fața tainei credinței: toate se strâng laolaltă și se potențează reciproc în acest demers deopotrivă istoric, exegetic și sistematic.

Marius Portaru nu pornește de la idei gata-făcute, învelite în patina unor îndelungate reiterări. Onestitatea sa intelectuală e probată la fiecare etapă nu doar prin invocarea surselor primare, ci și prin transformarea lor în argumente care validează sau nuanțează, iar altele infirmă o reconstrucție istorică sau o interpretare. Ceea ce vom parcurge în această carte este istoria unei mari și dificile biruințe teologice a hristologiei formulate de Sfântul Chiril al Alexandriei: vom putea înțelege mai bine excepționala acuitate și adâncime a gândirii chiriliene, etapele și motivațiile sale, dar mai cu seamă receptarea și validarea sa eclezială de la Sinodul ecumenic de la Calcedon și apoi de-a lungul întregului secol al VI-lea. Dacă ni se pare că știm destul de bine acest parcurs, lectura acestei cărți ne va convinge de contrariul. Pentru că, de fapt, istoria pe care Marius Portaru o reconstituie, verificându-i fiecare articulație și intrând în toate dezbaterile privitoare la aceste teme, nu fusese încă scrisă în funcție de ultimele cercetări și de evaluarea critică a tuturor ipotezelor. Astfel, vom intra într-un peisaj populat de chirilieni calcedonieni, de antiohieni pro-calcedonieni și de anti-calcedonieni; vom vedea cum personaje mai puțin cunoscute au avut, în realitate, un rol major, ca Efreim al Antiohiei, pentru adoptarea *unirii după Ipostas* în hristologia perioadei 533-551; vom realiza că mai cunoscutului Leonțiu din Bizanț nu i se poate atribui învățătura despre „enipostază”, după cum eram obișnuiți, și că elaborările mai târzii ale lui Leonțiu din Ierusalim aduc distincții și clarificări conceptuale care desăvârșesc în sensul deplinei înțelegeri a teologiei Sfântului Chiril un itinerariu de mai bine de un secol de dispute hristologice.

Demonstrația pe care suntem invitați să o urmărim nu oferă numai o nouă și mai adecvată privire istorică, ci este constant însoțită de lectura și evaluarea teologică, precum și de o atenție cu totul aparte față de proprietatea și consecințele conceptelor și ale formulelor discutate. Dacă întreaga istorie a receptării hristologiei chiriliene are efecte și astăzi în planul dialogului cu non-calcedonienii, nu înseamnă că asupra dezbaterilor din secolele V-VI putem aplica fără distincție sensurile pe care teologia ortodoxă personalistă, de pildă, le-a rafinat și adoptat

de-a lungul timpului. E doar un exemplu de atitudine asimetrică pe care o cercetare exemplară o solicită și o ilustrează. Cartea lui Marius Portaru ne scoate din confortul tezelor sedimentate și ne face să plonjăm într-o lume în care adevărul credinței este trăit și reflectat cu o intensitate și la o altitudine pe care valoarea sa mântuitoare le cere și le inspiră.

Pr. Bogdan Tătaru-Cazaban

Introducere: în căutarea sensului patristic al unirii după Ipostas

Întrebarea specific hristologică – cum se poate ca Iisus Hristos să fie simultan Dumnezeu și Om – se pune începând cu episcopul Apolinarie al Laodiceei (*fl.* 360-392), dar ia proporțiile unei crize generale în Biserică în timpul disputei dintre Sfântul Chiril al Alexandriei și antiohianul Nestorie al Constantinopolului. În contextul acestei dispute, în februarie 430, Sfântul Chiril creează conceptul hristologic de unire după Ipostas (ἕνωσις καθ' ὑπόστασιν)¹ pe baza *Crezului* niceo-constantinopolitan și a hristologiei Sfinților Atanasie cel Mare și Grigorie Teologul, pentru a contracara erezia diprosopică a lui Nestorie.

1. Problematika istorico-teologică a receptării unirii după Ipostas

a. Problematika receptării patristice a unirii după Ipostas

Problematika receptării patristice a unirii după Ipostas chiriliene provine din opoziția pe care a întâmpinat-o această expresie nouă, care a marcat istoria hristologiei din 430 până la sfârșitul sec. al VI-lea. Odiseea acestui concept hristologic central este unică în istoria dogmei: deși arhiepiscopul Alexandriei îl transformă în vârful de lance împotriva nestorianismului, iar Sinodul III ecumenic (431) l-a receptat ca atare, în perioada imediat următoare (432-433) Chiril însuși, constrâns de criticile antiohienilor, renunță să îl mai folosească. În ciuda acestui

---

¹ Sf. Chiril al Alexandriei, *Epistula secunda ad Nestorium* 3 (ACO 1.1.1, p. 26.27-28); 6 (ACO 1.1.1, p. 28.7).

fapt, el supraviețuiește cu subtilitate în gândirea teologică a celor ce recunoșteau în Chiril expresia prin excelență a ortodoxiei hristologice, până când reapare în mod surprinzător la chirilienii calcedonieni din prima jumătate a sec. al VI-lea în forma sa directă, fiind explicit receptat de Sinodul V ecumenic (553). Receptarea unirii după Ipostas, în special până la sfârșitul sec. al VI-lea, se suprapune cu receptarea însăși a hristologiei chiriliene; lupta pentru re-afirmarea unirii după Ipostas este una și aceeași cu lupta pentru asimilarea hristologiei chiriliene.

Această traiectorie neobișnuită a receptării ridică o serie de întrebări: cu ce sens folosește Chiril expresia „unire după Ipostas”? De ce este respinsă această expresie de teologi antiohieni eminenți precum Teodoret al Cirului? Cum era descrisă teologic Întruparea-teofanie mai înainte de conceptul unirii după Ipostas? Cum a fost receptată unirea după Ipostas de cele trei sinoade ecumenice din perioada 431-553? Este Calcedonul un sinod chirilian? Cum ajunge unirea după Ipostas să reapară la teologii din prima jumătate a sec. al VI-lea și cu ce sens? Când putem vorbi de o definitivă integrare a unirii după Ipostas în conștiința teologică a Bisericii?

b. Problematika receptării moderne a unirii după Ipostas

În teologia ortodoxă modernă, unirea după Ipostas, numită de preferință „unire ipostatică”, s-a de-istoricizat și a devenit un simbol al întregii dogme hristologice, fiind inclusă în partea de hristologie ontologică a manualelor de dogmatică la capitolul dedicat „definirii” dogmatice a Persoanei lui Iisus Hristos. Hristologia neo-patristică se bazează pe o implicită metodă istorică – hristologia patristică a fost formulată în contextul și în termenii de acum multe secole – și pe o erminie duhovnicească a Sfintei Scripturi – metoda însăși a Sfinților Părinți, cei învățați-de-Dumnezeu (θεοδίδακτοι, cf. I Tes. 4, 9). Hristologia neo-patristică își propune să mențină atât descrierea tainei lui Iisus Hristos în termenii ontologici și metafizici ai dogmei credinței², cât

---

² „Our human word is the image of the Word that was ‘in the beginning’. When words reflect intellectual knowledge they undoubtedly have metaphysical roots, especially where knowledge of God is involved”, Sf. Sofronie Sakharov, *His Life is Mine*, trad. R. Edmonds, St Vladimir’s Seminary Press, Crestwood NY, 1977, p. 75 [versiunea rom.: *Rugăciunea, experiența*

și afirmarea caracterului existențial, mântuitor și îndumnezeitor al Întrupării Fiului lui Dumnezeu. Problematika receptării contemporane a unirii după Ipostas chiriliene ridică o altă serie de întrebări: există o diferență de sens între ceea ce numim astăzi „unire ipostatică” și ceea ce Sf. Chiril al Alexandriei și teologii chirilieni calcedonieni din sec. V-VI au numit „unire după Ipostas”? Ce filosofie stă la baza înțelegerii unor concepte fundamentale precum „persoană” și „natură” în trecut și astăzi? Ce aduce nou perspectiva istorică asupra unirii după Ipostas în înțelegerea Persoanei lui Iisus Hristos astăzi?

c. Problematika ecumenică în a doua jumătate a sec. al XX-lea

Problematika receptării moderne a unirii după Ipostas a luat, din a doua jumătate a sec. al XX-lea, forma dialogului ecumenic. Consultările teologice cu vechii-orientali (Aarhus 1964 – Chambésy 1993)³ s-au concentrat pe interpretarea teologică a formulei Sf. Chiril al Alexandriei, μία φύσις/ὕπόστασις τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένη, iar conceptul de unire după Ipostas nu a primit atenție, în ciuda faptului că și în privința acestui concept există o diferență de terminologie: în timp ce teologii ortodocși vorbesc mai mult despre „unire după Ipostas” (ἔνωσις καθ’ ὑπόστασιν) – fidel exprimării Sfântului Chiril, care vorbește fie de unire după Ipostas, fie de unire după natură, fără a combina cele

---

vieții veșnice, trad. Ioan Ică jr, Deisis, Sibiu, 2007.]. Pentru o istorie a teologiei neopatristice, a se vedea pr. A. Louth, *Modern Orthodox Thinkers. From the Philokalia to the Present*, SPCK, Londra, 2015 [versiunea rom.: pr. A. Louth, *Gânditori ortodocși moderni. De la Filocalie până în prezent*, trad. L. Filip, C. Untea, J.A. Mihoc, Doxologia, Iași, 2017]; P. Ladouceur, *Modern Orthodox Theology. 'Behold, I Make All Things New'*, T&T Clark, Londra, 2019. Pentru o istorie a metamorfozelor hristologiei protestante, a se vedea J. Macquarrie, *Jesus Christ in Modern Thought*, SCM Press, Londra, 1990, iar pentru una a hristologiei catolice, B. Sesboüe, *Les «trente glorieuses de la christologie» (1968-2000)*, Ed. Lessius, Bruxelles, 2012. O evaluare a metamorfozelor hristologiei occidentale se găsește la diac. I. Caraza, *Hristologia sinodului IV ecumenic de la Calcedon în preocupările teologilor romano-catolici și protestanți din vremea noastră și punctul de vedere ortodox*, Ed. Episcopiei Sloboziei și Călărașilor, Călărași, 2000.

³ *Greek Orthodox Theological Review*, 10, 1964-1965; 13, 1968; 16, 1971; 34, 1989; 36, 1991. Pentru o istorie recentă a acestui dialog ecumenic, a se vedea C.I. Torockkai, „Eastern Orthodox Churches and Oriental Orthodox Churches in Dialogue: Reception, Disagreement and Convergence”, *Review of Ecumenical Studies* (Sibiu), 8, 2016, pp. 253-270.

două expresii – ne-calcedonienii au moștenit de la teologii lor fondatori, Philoxen și Sever, terminologia de „unire după natură și ipostas” (ένωσις κατὰ φύσιν καὶ ὑπόστασιν)⁴, combinând cele două expresii chiriliene. Una dintre problemele majore la începutul acestui dialog a fost insuficiența studiilor istorice ale hristologiei sec. V-VI, în special ale hristologiei Sfântului Chiril al Alexandriei și ale lui Sever. Studiul de referință pentru perspectiva istorică era la vremea aceea cel semnat de J. Lebon⁵, însă acest studiu denotă o insuficientă prezentare a hristologiei lui Chiril și, de aceea, tinde să pună semnul egal între miafizismul severian și difizismul chirilian⁶.

d. Unirea după Ipostas între neo-calcedonism și chirilianism calcedonian

A patra problematică referitoare la unirea după Ipostas chiriliană s-a creat între istoricii hristologiei patristice din sec. V-VI: ea izvorăște dintr-o interpretare *sui generis* a Sinodului de la Calcedon conform căreia acest Sinod a receptat ca normative pentru învățătura de credință doar unele dintre scrierile Sfântului Chiril al Alexandriei, anume, *Epistola a doua către Nestorie* și *Formula de unire* cu antiohienii (433), dar nu a receptat ca normative și *Epistola a treia către Nestorie* cu cele 12 *Anatematisme*. Această interpretare, specifică unor istorici ai dogmei hristologice, s-a cristalizat în conceptele de „calcedonism strict” (= Sinodul de la Calcedon a avut o atitudine rezervată față de Chiril; a fost dominat de teologii antiohieni, reprezentați de Teodoret al Cirului, care respingeau cele 12 *Anatematisme* chiriliene; a fost pronunțat difizit și a fost în principal inspirat de *Tomosul* papei Leon) și „neo-calcedonism” (= unii teologi din sec. al VI-lea *reinterpretează* Sinodul de la Calcedon

---

⁴ Cf. J. Lebon, *Le monophysisme sévérien. Etude historique, littéraire et théologique sur la résistance monophysite au Concile de Chalcédoine jusqu'à la constitution de l'Eglise Jacobite*, Universitas Catholica Lovaniensis, Lovanii, 1909, pp. 287-292. Reluat fără modificări substanțiale în: J. Lebon, „La cristologie du monophysisme syrien”, în A. Grillmeier și H. Bacht (ed.), *Das Konzil von Chalkedon. Geschichte und Gegenwart*, I. *Der Glaube von Chalkedon*, Echter Verlag, Würzburg, 1951, pp. 425-580.

⁵ Vezi nota precedentă.

⁶ Pentru o riguroasă demonstrație a difizismului terminologic și hristologic chirilian, a se vedea H. van Loon, *The Diophysite Christology of Cyril of Alexandria*, Brill, Leiden-Boston, 2009.

în lumina *Epistolei a treia către Nestorie* și, mai ales, a celor 12 *Anatematisme*, a teopashismului lui Chiril și a formulelor miafizite ale lui Chiril). Conceptul de „calcedonism strict” a fost creat din cauza și pe baza celui de „neo-calcedonism”. Însă conceptul de „neo-calcedonism” este problematic atât ca interpretare hristologică a Sinodului de la Calcedon – întrucât minimalizează caracterul profund chirilian al Calcedonului⁷ –, cât și din perspectiva mai tehnică a structurii sale: istoricii sec. al VI-lea nu sunt de acord în privința conceptelor hristologice care îl definesc⁸.

În lucrarea de față, nu vom vorbi despre neo-calcedonism, ci despre *chirilianism calcedonian*. Vom distinge trei grupuri hristologice principale în perioada 451-553: chirilienii calcedonieni, pro-calcedonienii antiohieni și anti-calcedonienii. Fiecare dintre aceste grupuri au o interpretare proprie, diferită de a celorlalte grupuri, a hristologiei calcedoniene, sau, mai bine spus, a hristologiei chiriliene. Prin aceasta, au și o înțelegere diferită a unirii după Ipostas (ένωσις καθ' ύπόστασιν), creația originală a Sfântului Chiril al Alexandriei și soluția sa la dilemele erorilor lui Nestorie. Istoria receptării sale coincide, în sec. V-VI, cu istoria receptării hristologiei chiriliene, care începe din timpul lucrărilor Sinodului de la Efes (431) și durează, ca dezbateri teologică cel puțin, până la Sinodul V ecumenic de la Constantinopol (553), dar ca aprofundare a teologhisirii tainei lui Hristos străbate secolele următoare ale vieții Bisericii. Criticile la care a fost supus acest concept de către antiohieni a dus la supraviețuirea lui într-o formă transformată după 433, până când forma sa directă reapare în 533. Metamorfozele istorice ale unirii după Ipostas nu au constituit o alterare a chirilianismului,

---

⁷ Cf. P.T.R. Gray, *The Defense of Chalcedon in the East (451-553)*, Studies in the History of Christian Thought 20, Brill, Leiden, 1979, p. 2: „studiile menționate, și în special acel studiu cuprinzător realizat de Moeller, sunt grav afectate de o serie de ipoteze incorecte în legătură cu această perioadă. Acest set de ipoteze poate fi rezumat după cum urmează: că Sinodul de la Calcedon a fost o victorie a hristologiei romano-antiohiene în fața hristologiei alexandrine a lui Chiril; că apărarea autentică a Calcedonului a fost cea care a susținut o interpretare romano-antiohiană a hristologiei Calcedonului; că neo-calcedonismul a încercat să împacă hristologia lui Chiril cu hristologia antiohiană a Calcedonului, răstălmăcind sensul Calcedonului în direcția chiriliană, cu scopul de a-i împăca pe anti-calcedonieni cu Sinodul; că amestecul imperial, în special din partea lui Iustinian, a fost principalul responsabil pentru ascensiunea neo-calcedonianismului și pentru canonizarea acestuia de către al cincilea Sinod ecumenic”.

⁸ Pentru a nu încărca *Introducerea* cu o indispensabilă, dar lungă discuție, care ar afecta echilibrul compozițional, am prezentat evoluția dezbaterii științifice din jurul conceptului de neo-calcedonism în sect. 1.6.

nici la Calcedon, nici mai târziu. De aceea, vom argumenta, permanența și metamorfozele unirii după Ipostas nu constituie semnul unui neo-calcedonism (ca interpretare chiriliană ulterioară a difizismului calcedonian), ci simbolul fidelității hristologiei chiriliene față de învățătura apostolică (In 1, 14), fidelitate întemeiată pe dobândirea duhovnicească a *gândului lui Hristos* (I Cor. 2, 13-16).

e. O nouă problematică istorică: o revizuire cronologică recentă

Într-unul dintre primele studii moderne dedicate hristologiei sec. al VI-lea, Fr. Loofs atribuia întregul *corpus Leontianum* unui singur autor (contopind sub numele lui Leonțiu din Bizanț cel puțin patru autori din sec. al VI-lea) și considera scrierea *Împotriva monofiziților* o reelaborare tardivă, compusă cândva între 580-620/640, a unor scrieri ale lui Leonțiu din Bizanț⁹, având timp de aproximativ o jumătate de secol o influență nefastă asupra înțelegerii istoriei sec. al VI-lea¹⁰. Într-un studiu de referință, M. Richard a răsturnat ipoteza lui Loofs, demonstrând că Leonțiu din Bizanț și Leonțiu din Ierusalim sunt doi autori diferiți, cu un profil teologic bine conturat și opus: în timp ce Leonțiu din Bizanț aparține curentului calcedonian antiohian (calcedonian de strictă observanță, în termenii lui Richard), Leonțiu din Ierusalim aparține curentului chirilian calcedonian (neo-calcedonian, în termenii lui Richard)¹¹. În același studiu, Richard a revizuit și cronologia propusă de Loofs, argumentând că Leonțiu din Bizanț și Leonțiu din Ierusalim au scris în al doilea sfert al sec. al VI-lea și datând cele două scrieri ale lui Leonțiu din Ierusalim, *Împotriva monofiziților* și *Împotriva nestorienilor* (în această ordine) în intervalul 536/538-544¹². Ipoteza lui M. Richard a devenit general acceptată de comunitatea științifică și a influențat nu numai sintezele majore ale istoriei teologice

---

⁹ F. Loofs, *Leontius von Byzanz und die gleichnamigen Schriftsteller der griechischen Kirche*, TU 3, J.C. Hinrichsische Buchhandlung, Leipzig, 1887, pp. 182-188.

¹⁰ Pentru lista cercetărilor influențate de ipoteza lui Loofs, a se vedea C. Dell'Osso, „Leonzio di Bisanzio e Leonzio di Gerusalemme: una chiara distinzione”, *Augustinianum*, 46, 2006, pp. 232-235.

¹¹ M. Richard, „Léonce de Jérusalem et Léonce de Byzance”, *Mélanges de science religieuse*, 1, 1944, pp. 35-88.

¹² *Ibid.*, pp. 62-63.